

spontaneous character at the market of oilseeds. It has some sequences. In the conditions of globalization dependence of the internal market state of oilseeds on external factors grows considerably. The external factors have a considerable influence on demand, supply and cost of commodities of internal market. The price has a great influence, because oilseeds market is characterized by "attachment" to the price tendencies of external market.

***Key words:** conjuncture of internal oilseeds market, world market, indexes of market conjuncture, dynamics of external and world prices on sunflower seeds, soybeans and rapeseeds.*

УДК 336.225.621.11.003.13

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

**Л.В. БАРАБАШ,
С.М. КОНЦЕБА, кандидат економічних наук**

В статті проведено дослідження ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні на основі розрахунку показників податкового тягаря, соціальної, економічної та фіскальної ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб та виявлено залежності між зазначеними показниками і сумами надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України.

***Ключові слова:** механізм оподаткування доходів фізичних осіб, податковий тягар, соціальна ефективність, економічна ефективність, фіскальна ефективність.*

На сучасному етапі існування механізму оподаткування доходів фізичних осіб все більше питань виникає щодо доцільності та ефективності використання саме пропорційного (лінійного) методичного підходу в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Тому особливої ваги набуває використання специфічних показників, які б характеризували ефективність функціонування діючого механізму для різних суб'єктів податкових відносин — платника, податкової служби, держави, — з метою виявлення найбільш значущих з них і вивчення можливості їх корегування в цілях оптимізації.

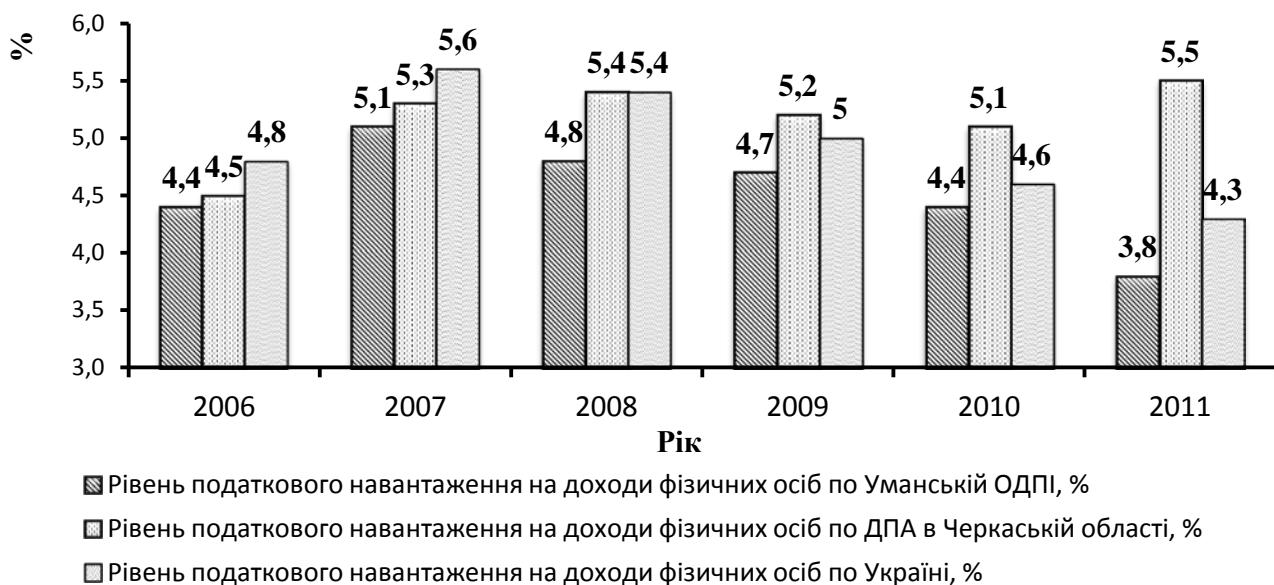
Питання дослідження функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема визначення рівня податкового навантаження та критеріїв визначення загального рівня його ефективності, піднімали у своїх працях такі науковці, як М. Рудая [3], В. Синчак [4], А. Славкова [5], А. Соколовська [6], Л. Худолій [13], К. Швабій [14] та багато інших.

Методика досліджень. Для виконання поставлених задач використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження. Із загальнонаукових було використано метод індукції — для формулювання висновків. Зі спеціальних методів використано метод кореляційно-регресійного аналізу — для виявлення взаємозв'язку між показниками ефективності функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб і сумами надходжень податку до бюджету.

Результати досліджень. Ефективність функціонування будь-якого економічного явища характеризується рівнем одержаного кінцевого ефекту. При

цьому визначається вона за допомогою різних показників, які характеризують одержаний ефект на різних рівнях, які задіяні в процесі функціонування механізму. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб в процесі своєї реалізації охоплює три групи суб'єктів податкових відносин: платник, податкова служба, держава. Кожна з груп очікує на індивідуальний ефект, одержаний в результаті функціонування механізму. Тому й ефективність по відношенню до останнього слід вимірювати різними показниками: податкового тягаря і соціальної ефективності — для платників податку; економічної ефективності — для податкової служби; фіскальної ефективності — для держави.

На нашу думку, рівень податкового тягаря (податкового навантаження) при оподаткуванні доходів фізичних осіб слід визначати як відношення обсягу сплаченого особою податку до загальної суми її основних і побічних доходів. Проте динаміка рівня податкового тягаря (навантаження) на доходи фізичних осіб, розрахована для різних економічних рівнів — держави, області та досліджуваного регіону — демонструє незначні відхилення показника між ними. Причому найнижче значення досліджуваного показника спостерігаємо на рівні регіону (рис. 1).

Рис. 1. Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб по Уманській ОДП, ДПА в Черкаській області та в цілому по Україні у 2006 – 2011 роках, %*

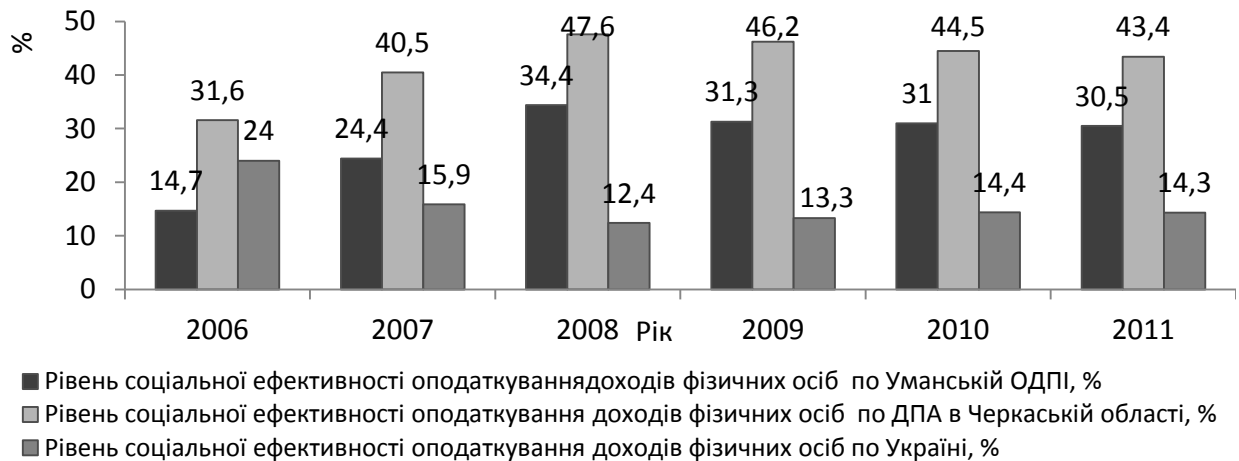
* розраховано з використанням [8; 10; 12]

Рівень податкового навантаження на доходи фізичних осіб по Черкаській області в переважній більшості протягом досліджуваного періоду є вищим, ніж по Україні в цілому, а показники по Уманській ОДП Черкаської області є нижчими за загальнообласні. Це пояснюється тим, що в кожній з областей (районів) різний рівень доходів населення, що безпосередньо впливає на рівень податкового навантаження.

Щодо податкового навантаження на доходи населення м. Умань та Уманського району, то на початок досліджуваного періоду його рівень фіксувався на 4,4%. Однак у 2007 році показник демонструє значне зростання — до 5,1%, що зумовлено підвищенням рівня ставки оподаткування. Протягом наступних 2008 – 2011 років відзначається спад показника податкового навантаження до 3,8%.

Проте зазначені зміни викликані передусім тим, що значна частка платників одержують заробітну плату, нижче встановленої державою мінімальної заробітної плати, а отже — приховують власні доходи та зменшують суму податку до сплати.

Для вивчення доцільності та раціональності діючого механізму оподаткування доходів фізичних осіб необхідним є визначення його ефективності для різних суб'єктів податкових відносин. Базисним, а тому і найважливішим, є рівень безпосередньо платника, який характеризує показник соціальної ефективності. Слід відзначити, що показник соціальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб протягом досліджуваного періоду в цілому має спадну тенденцію, що проілюстровано на рис. 2.

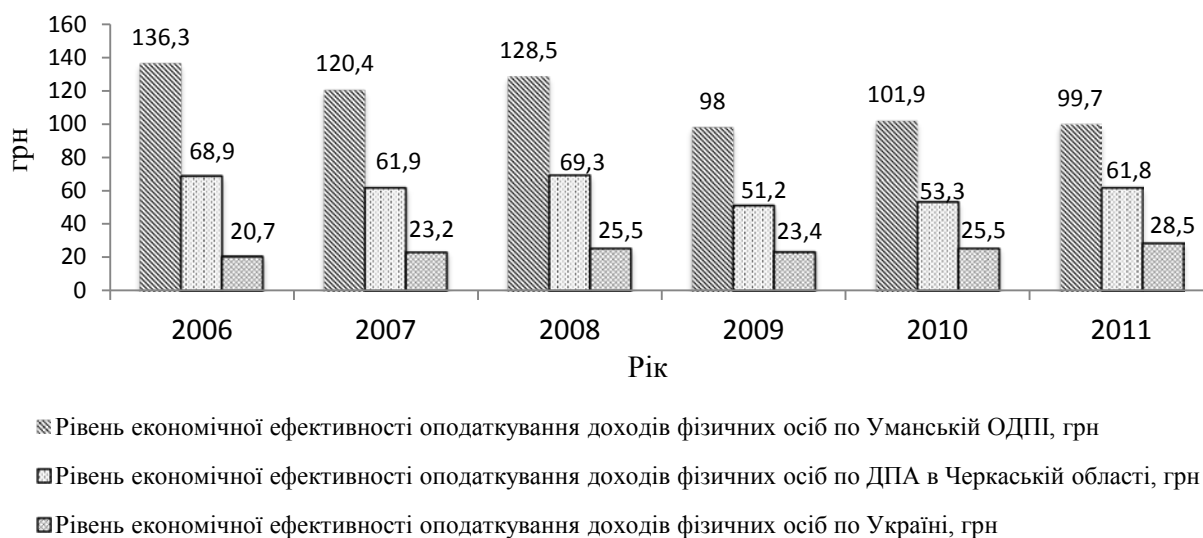

Рис. 2. Рівень соціальної ефективності оподаткування по Уманській ОДП, ДПА в Черкаській області та в Україні у 2006 – 2011 роках, %*
*обчислені за [12; 15]

Рівень соціальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб по м. Умань та Уманському району у період з 2006 по 2008 рік включно має стрімку зростаючу динаміку: якщо у 2006 році показник становив 14,6%, то у 2008 — 34,4%. Наступні ж періоди характеризуються поступовим зниженням до 30,5% у 2011 році. В цілому ж показник соціальної ефективності оподаткування лише у 2008 – 2011 роках перетнув оптимальну межу, коли залишок доходу фізичної особи після оподаткування перевищував 30%. Значно вищими є показники соціальної ефективності по Черкаській області, проте і вони у 2009 – 2011 роках демонструють спадні тенденції. Щодо рівня соціальної ефективності в цілому по Україні, він є значно нижчим від вищезгаданих і жодного разу протягом досліджуваного періоду не перетнув оптимального рівня у 30%. Саме це доводить неспроможність діючого механізму оподаткування доходів фізичних осіб належним чином простимулювати платників до оподаткування усіх доходів.

Не менш важливим показником дослідження раціональності функціонування діючої системи оподаткування є визначення рівня її економічної ефективності. На нашу думку, до вітчизняного механізму оподаткування доходів фізичних осіб доречним є розрахунок показника економічної ефективності оподаткування, який є результатом відношення сум сплаченого податку до витрат, понесених на його адмініструванні. Відповідно, показник буде зростати, коли зростатимуть суми акумульованих коштів податку до бюджету та зменшуватимуться суми витрат на його адміністрування.

Відповідно до проведених обрахунків показника економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб по м. Умань та Уманському району, засвідчується така його динаміка в порівнянні з аналогічними даними по Черкаській області та по Україні (рис. 3):

Рис. 3. Рівень економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб по Уманській ОДП, ДПА в Черкаській області та в Україні у 2006 – 2011 роках, грн*

* розрахована за даними Уманської ОДП, ДПА в Черкаській області

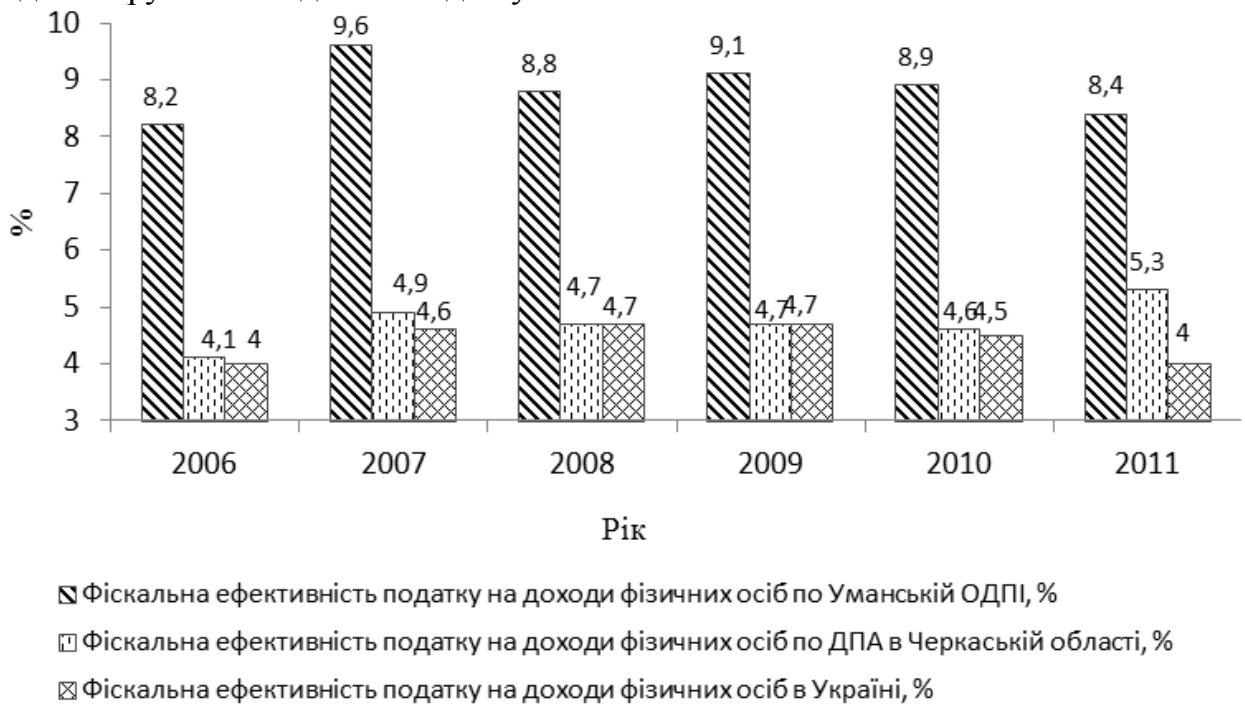
Показники економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб протягом досліджуваного періоду засвідчують негативну спадну тенденцію даного показника. Найвищий рівень показника на всіх рівнях фіксується у 2011 році, коли на 1 грн витрачених коштів на адміністрування було одержано 128,5 грн податку на доходи фізичних осіб по Уманській ОДП, 69,3 грн по ДПА в Черкаській області та 25,5 грн по Україні в цілому. Найнижчим рівень економічної ефективності оподаткування по Уманській ОДП виявився у 2009 році — лише 98 грн податку на 1 грн витрачених державою коштів; по ДПА в Черкаській області — також у 2009 — 51,2 грн; а загалом по Україні у 2006 — 20,7 грн. Проте діючий нині механізм оподаткування доходів фізичних осіб також не можна однозначно вважати оптимальним: процес адміністрування податку на доходи фізичних осіб вимагає значних затрат, які зростають протягом досліджуваного періоду, а також відзначається чітка залежність податку від економічних явищ в країні.

Однак результативним вимірником оподаткування доходів фізичних осіб на рівні держави, на нашу думку, виступає показник фіскальної ефективності, що виражає частку акумульованого податку без витрат на його адміністрування у валовому внутрішньому продукті держави.

Графічно рівень фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, Черкаській області та м. Умань і Уманському районі демонструє тенденції, відзначені на рис. 4.

Діюча система оподаткування доходів фізичних осіб відзначається нестабільними показниками фіскальної ефективності: найвищий його рівень по Уманській ОДП зафіксовано у 2007 році — 9,6%, а найнижчий у 2006 — 8,2%. По

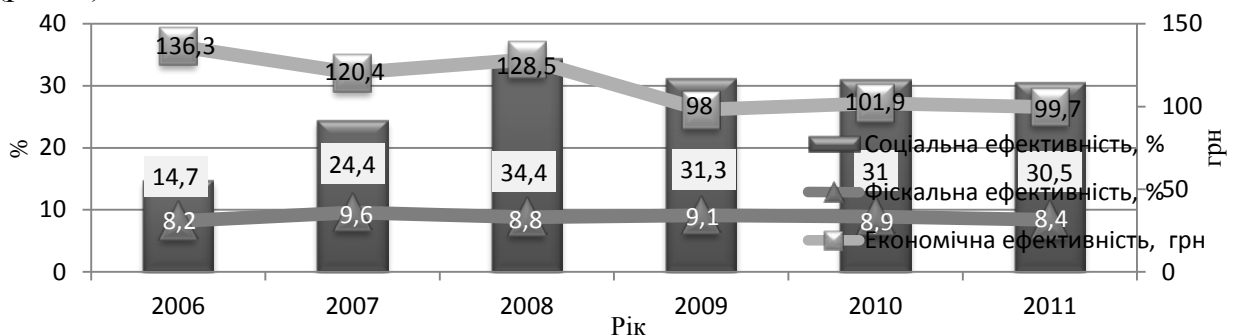
Черкаській області найвищий рівень показника відзначається у 2011 році — 5,3%, а по Україні у 2008 та 2009 роках — 4,7%. Такий стан пояснюється зниженням питомої ваги акумульованих сум податку на доходи фізичних осіб у загальному обсязі валового внутрішнього продукту України та збільшенням суми витрат на адміністрування згаданого податку.

Рис. 4. Порівняння рівня фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб по Уманській ОДП, ДПА в Черкаській області та в Україні у 2006 – 2011 роках, %*

* розраховано за даними Уманської ОДП, ДПА в Черкаській області

Безумовним є той факт, що коливання показників соціальної, економічної і фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб має прямий вплив на загальний рівень ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб (рис. 5).

Рис. 5. Співставлення показників різних видів ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб по Уманській ОДП у 2006 – 2011 роках*

* розраховано за даними Уманської ОДП

Економічна ефективність механізму оподаткування доходів фізичних осіб протягом досліджуваного періоду демонструє спадні тенденції: з 136,3 грн у 2006 до 99,7 грн одержаного податку на 1 грн витрат, пов'язаних з його адмініструванням, у 2011 році. Подібна ситуація прослідковується і відносно показника соціальної ефективності, який характеризується значними спадними тенденціями, зумовленими, насамперед, високим рівнем тінізації доходів населення. І, нарешті, зовсім незначні зміни відзначаються відносно фіскальної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб — попри коливання протягом 2006 – 2011 років, загальне зростання показника склало 0,2%, що, на нашу думку, зумовлено недосконалістю чинного механізму оподаткування доходів фізичних осіб.

Для з'ясування, який з наведених показників ефективності має найбільший вплив на надходження податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету, проведемо кореляційний аналіз залежності суми надходжень податку від показників податкового тягаря (навантаження), соціальної, економічної та фіскальної ефективностей. В кореляційну модель включені основні показники, які здійснюють вплив на надходження податку на доходи фізичних осіб. До них віднесемо такі: податковий тягар (навантаження), $(x_1)\%$; соціальна ефективність, $\%$ (x_2); економічна ефективність, грн (x_3); фіскальна ефективність, $\%$ (x_4) (табл. 1).

1. Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу показників ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб на надходження податку у 2006 – 2011 роках*

Рік	Надходження ПДФО, млрд грн	Податковий тягар (навантаження), %	Соціальна ефективність, %	Економічна ефективність, грн	Фіскальна ефективність, %
	y	x_1	x_2	x_3	x_4
2006	22,8	4,8	24	20,7	4
2007	34,8	5,6	15,9	23,2	4,6
2008	45,9	5,4	12,4	25,5	4,7
2009	44,5	5	13,3	23,4	4,7
2010	51	4,6	14,4	25,5	4,5
2011	60,2	4,3	14,3	28,5	4

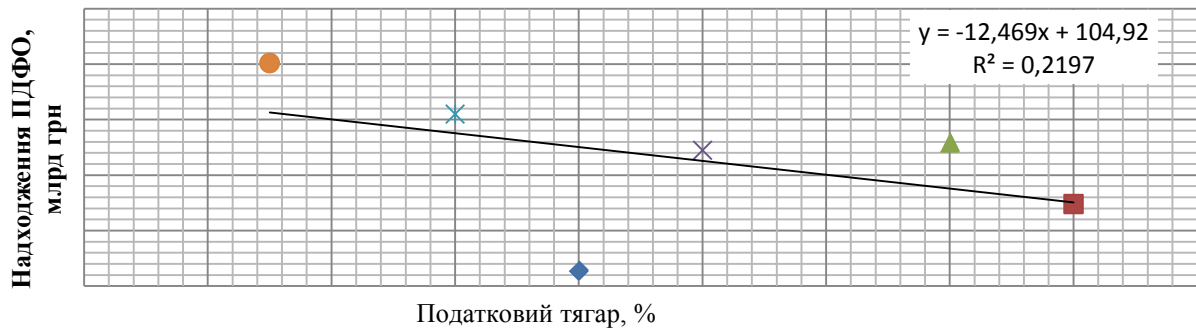
* розраховано за даними [8; 9; 10; 11;15]

Перед побудовою загальної кореляційно-регресійної моделі з'ясуємо вплив на результативну ознаку окремих чинників.

Першим фактором, що впливає на надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету є податковий тягар (навантаження) (рис. 6).

Коефіцієнт парної кореляції (R) для цієї моделі дорівнював 0,47, що свідчить про середній рівень залежності. Якщо врахувати, що середнім вважається рівень в межах зміни коефіцієнта парної кореляції від 0,3 до 0,7, то є підстави стверджувати, що надходження податку на доходи фізичних осіб залежать від податкового тягаря. Причому дана модель описує залежність тільки на 22,0%. Тому необхідно розглянути інші чинники для побудови реальної моделі. Та обставина, що збільшення чи зменшення податкового тягаря обумовлює більш високі темпи зростання чи спаду надходження податку на доходи фізичних осіб, виглядає достатньо логічною, оскільки підвищення рівня податкового тягаря

спонукає платників до приховування доходів, а його зниження — навпаки, до їх легалізації.

Рис. 6. Залежність надходжень податку на доходи фізичних осіб від податкового тягара*

* розрахунки автора

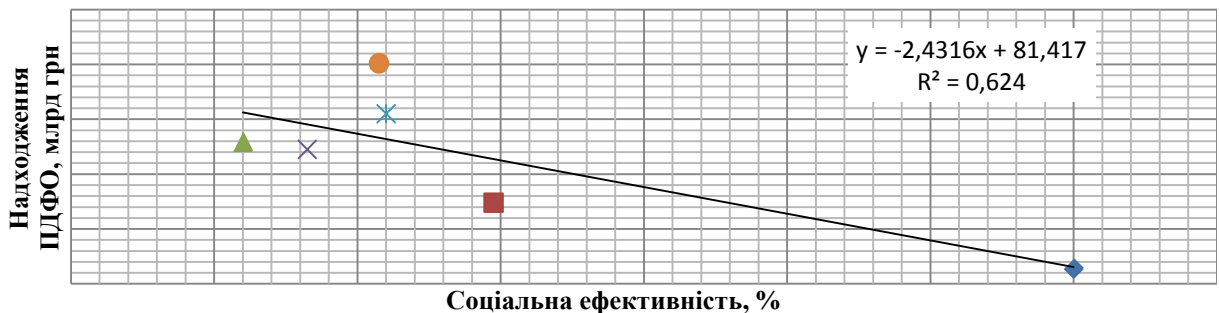
Рівняння, що описує зміну надходжень податку на доходи фізичних осіб в залежності від податкового тягара має такий вигляд:

$$y = 5,7113 - 0,0176x_1, \quad (1)$$

де y — надходження податку на доходи фізичних осіб, млрд грн;

x_1 — податковий тягар, %

Результат впливу ще одного чинника — соціальної ефективності зображений на рис. 7.

Рис. 7. Залежність надходжень податку на доходи фізичних осіб від соціальної ефективності*

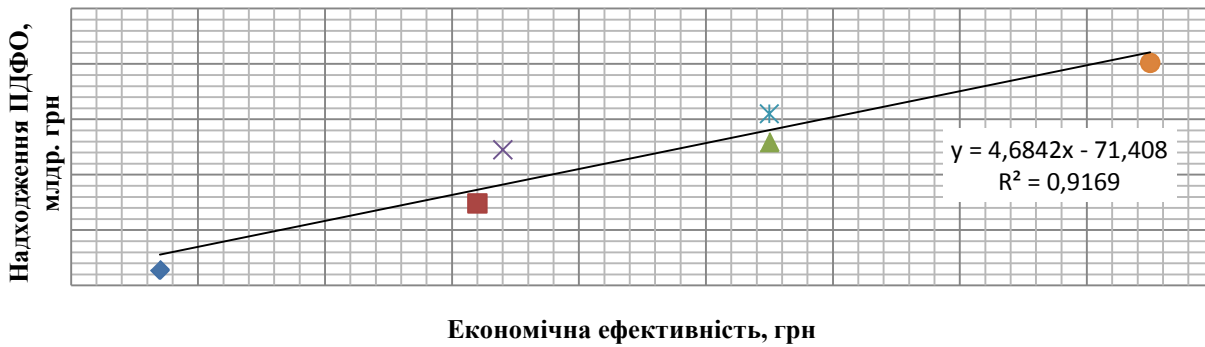
* розрахунки автора

Коефіцієнт кореляції для цієї моделі становить $R = 0,79$, що вказує на тісну залежність між обраним чинником і результативним показником. Дана модель описує залежність на 62,4%. Це підтверджує думку, що платники більш охоче сплачують податок, коли залишок доходів після оподаткування (показник соціальної ефективності) є вищим. Як і слід було очікувати, надходження податку залежать від соціальної ефективності, а рівняння яке описує цю залежність має такий вигляд:

$$y = 26,802 - 0,2566x_2, \quad (2)$$

де x_2 — соціальна ефективність, %.

Побудова моделі зв'язку економічної ефективності і результативного показника дав наступні результати (рис. 8):

Рис. 8. Залежність надходжень податку на доходи фізичних осіб від економічної ефективності*

* розрахунки автора

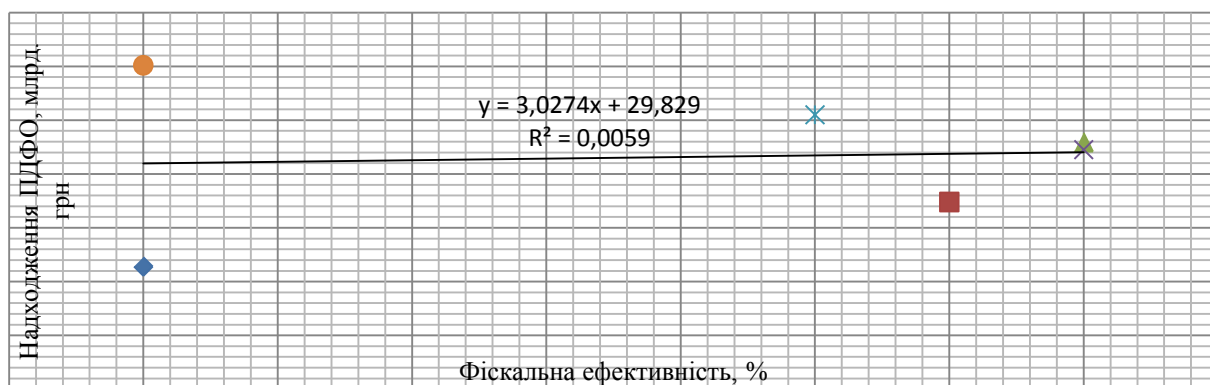
Дана модель задовільно описує процес, оскільки $R^2 = 0,9169$. Тісний зв'язок між обраним чинником і надходженнями податку на доходи фізичних осіб ($R = 0,96$) пояснюється тим, що зниження обсягів витрат на адміністрування податку автоматично провокує підвищення рівня економічної ефективності та, відповідно, суму надходжень податку.

Відповідно, модель має такий вигляд:

$$y = 16,01 + 0,1957x_3, (3)$$

де x_3 — економічна ефективність, грн.

При з'ясуванні впливу фіскальної ефективності на надходження податку на доходи фізичних осіб виявилось, що даний чинник практично зовсім не впливає на результативний показник ($R = 0,08$) (рис. 9), що пояснюється державним рівнем, ефективність якого характеризує показник.

Рис. 9. Залежність надходжень податку на доходи фізичних осіб від фіскальної ефективності*

* розрахунки автора

Таким чином, для побудови моделі надходження податку на доходи фізичних осіб було вибрано три фактори: податковий тягар (навантаження), $(x_1)\%$; соціальна ефективність, $\%$ (x_2); економічна ефективність, грн (x_3). Оскільки, жоден з них в повній мірі самостійно не описує процес, було побудовано модель залежності надходжень податку від цих трьох чинників. Розрахунки проведені за допомогою системи статистичного аналізу й обробки даних STATISTICA 7.0.

Висновки. Дослідження показників ефективності функціонування

механізму оподаткування доходів фізичних осіб по Уманській ОДПІ засвідчило незначну зростаючу тенденцію щодо показника соціальної ефективності, який зріс з 14,7% у 2006 році до 30,5% у 2011, спадні характеристики показника економічної ефективності, рівень якого знизився за досліджуваний період з 136,3 грн до 99,7 грн одержаного податку на 1 грн витрат, пов'язаних з його адмініструванням та зростання рівня фіскальної ефективності, який характеризує дієвість механізму оподаткування доходів фізичних осіб на рівні держави, зростання якого за досліджуваний період склало 0,2%, що викликане насамперед зростанням рівня витрат на адміністрування податку в останні роки та зниженням суми його надходжень. Окрім того, результати проведених досліджень засвідчили зв'язок наведених показників ефективності механізму оподаткування доходів фізичних осіб між собою. Однак в цілому слід наголосити на незадовільному стані оподаткування доходів фізичних осіб, що зумовлює необхідність в розробці оптимальних напрямів його вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основи економічної теорії: підручник / А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін.; [За ред. А. А. Чухно]. — К.: Вища школа, 2001. — 606с.
2. Податкове навантаження в Україні та світі; [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/doslidzhennja-rate1/1244>.
3. Рудая М. І. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб при формуванні бюджетів місцевого самоврядування / М. І. Рудая // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2010. — № 1(48). — С. 123 – 130.
4. Синчак В.П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монографія / В.П. Синчак. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2008. — 476 с.
5. Славкова А. А. Фіскальна ефективність податку з доходів фізичних осіб у системі прямого оподаткування України / А. А. Славкова // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 13. — С. 122 – 130.
6. Соколовська А. М. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. М. Соколовська // Фінанси України. — 2006. — № 7. — С. 4 – 12.
7. Статистичний щорічник України за 2005 рік / [За редакцією О. Г. Осауленка]. — Видання Державного комітету статистики України, 2006р. — 575 с.
8. Статистичний щорічник України за 2006 рік / [За редакцією О. Г. Осауленка]. — Видання Державного комітету статистики України, 2007р. — 551 с.
9. Статистичний щорічник України за 2008 рік / [За редакцією О.Г. Осауленка]. — К.: Держкомстат, 2009. — 567 с.
10. Статистичний щорічник України за 2009 рік / [За редакцією О.Г. Осауленка]. — К., 2010. — 567 с.
11. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [За редакцією О. Г. Осауленка]. — К.: Август Трейд, 2011. — 560 с.
12. Україна в цифрах 2010: Статистичний збірник / [За редакцією О. Г. Осауленка]. — К.: Держкомстат України, 2011. — 251 с.
13. Худолій Л. М. Особливості функціонування механізму оподаткування доходів фізичних осіб / Л. М. Худолій, Л. В. Барабаш // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Серія: Економіка. — 2011. — Вип. 77, Ч. 2. — С. 229 – 238

14. Швабій К. Податок з доходів фізичних осіб: проблеми і перспективи / К. Швабій // Вісник податкової служби України. — 2010. — № 6 (лютий). — С. 56 – 64.
15. Щомісячний моніторинг основних індикаторів бюджетної та банківської систем України станом на 01.01.2012; [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. — Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Mounth-2011/2011_1bank&budget_new_ukr.pdf.

Одержано 29.03.13

Аннотація

Барабаш Л.В., Концеба С.М.

Оценка функционирования механизма налогообложения доходов физических лиц в Украине на современном этапе

Современный механизм налогообложения доходов физических лиц в Украине характеризуется пропорционным (линейным) подходом к установлению ставок налога. Однако до 2004 года налогообложение доходов населения осуществлялось с помощью прогрессивных ставок. Именно поэтому возникает вопрос об эффективности действующего ныне механизма налогообложения. В статье рассмотрены показатели, которые характеризуют эффективность функционирования действующего механизма для разных субъектов налоговых отношений: плательщика, налоговой службы, государства. Для плательщика такими показателями названы уровень налогового бремени и социальной эффективности; для налоговой службы — экономическая эффективность; для государства — фискальная эффективность. Каждый из рассчитанных показателей засвидетельствовал негативные тенденции в функционировании действующего механизма налогообложения доходов физических лиц. Вследствие этого было произведено исследование влияния вышеописанных показателей на уровень поступлений налога на доходы физических лиц в Сводный бюджет Украины, что в дальнейшем будет способствовать разработке путей оптимизации действующего механизма налогообложения доходов физических лиц.

Ключевые слова: механизм налогообложения доходов физических лиц, налоговое бремя, социальная эффективность, экономическая эффективность, фискальная эффективность.

Annotation

Barabash L.V., Kontseba S.M.

Evaluation of the functioning of the tax on personal income in Ukraine at present time.

The modern mechanism of personal income taxation in Ukraine is characterized by proportional (linear) approach to setting of taxation rate. However, up to 2004 personal income taxation was carried out via progressive rates. That is why there is a question about the effectiveness of the current taxation mechanism. In the article considered indicators that characterize the efficiency of the existing mechanism for different subjects of tax relations: the payer, the tax authorities and the state. For payer such indicators are the level of tax burden and social efficiency; for tax authorities — economic efficiency, for the state — fiscal efficiency. Each of the calculated indices witnessed a negative tendency in the functioning of the existing mechanism of the personal income taxation. Therefore, it was examined the influence of the aforesaid parameters on the level of revenue of tax on personal income in the Consolidated budget of Ukraine, which further will promote the development of ways to optimize the operating mechanism of the personal income taxation.

Key words: mechanism of the personal income taxation, tax burden, social efficiency, economic efficiency, fiscal efficiency.